

ПЕРЕБІГ І НАПРЯМКИ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄС НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ ТА НІМЕЧЧИНИ)

COURSE AND DIRECTION OF TRANSFORMATION OF THE CONTENT OF SCHOOL HISTORY EDUCATION IN EU COUNTRIES AT THE END OF THE 20TH – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY (ON THE EXAMPLE OF POLAND AND GERMANY)

Статтю присвячено проблемі організаційних засад та досягнутих результатів процесу трансформації змісту шкільної історичної освіти в Польщі та Німеччині у зв'язку із запровадженням принципів історичної освіти, рекомендованих Радою Європи наприкінці ХХ ст. Вказані країни найкраще репрезентують складність змін в змісті викладання історії через специфіку історичної пам'яті, в якій наявна значна кількість проблемних питань. При цьому обидві країни добре репрезентують відмінності між країнами ЄС – Німеччина є однією із його засновниць, а Польща приєдналась лише на початку ХХІ ст. В статті простежено в хронологічній ретроспективі процес переходу до загальноєвропейських принципів історичної освіти в Польщі та в Німеччині. Зазначається, що порівняно із іншими складовими шкільного навчання зміст історичної освіти зазнав найбільш суттєвих змін. В якості причини даних змін названо складність та травматичність історичного досвіду в обох країнах протягом другої половини ХХ ст. Відзначається, що саме наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в освітній процес як Польщі, так і Німеччини було запроваджено демократичні європейські цінності. В якості основних факторів, які зробили можливими вказані трансформації, вказано свідому діяльність громадянського суспільства, та насамперед виконання рекомендацій Ради Європи щодо викладання історії в ХХІ ст.

В статті пропонується застосувати позитивний досвід реформування історичної освіти в Польщі та Німеччині в процесі переходу української школи до стандартів Європейського Союзу. Зокрема, звертається увага на конкретні напрямки змін, а саме посилення уваги до історії сучасності, відмова від розуміння патріотизму як жертовної загибелі на користь розуміння патріотизму як успішного життя заради батьківщини, осмислення причин реальних подій сучасності в контексті мультикультурної історії Європи, відмова від закритості предмету історії на користь активної міжпредметної інтеграції.

Ключові слова: шкільний курс історії, Європейський Союз, освітня система, трансформація історичної освіти, зміст історичної освіти.

The article is devoted to the problem of organizational foundations and the achieved results of the process of transformation of the content of school history education in Poland and Germany in connection with the introduction of the principles of history education recommended by the Council of Europe at the end of the 20th century. These countries best represent the complexity of changes in the content of history teaching due to the specifics of historical memory, which has a significant number of problematic issues. At the same time, both countries well represent the differences between EU countries – Germany is one of its founders, and Poland joined only at the beginning of the 21st century. The article traces in chronological retrospect the process of transition to pan-European principles of history education in Poland and Germany. It is noted that compared to other components of school education, the content of historical education has undergone the most significant changes. The complexity and trauma of the historical experience in both countries during the second half of the 20th century was cited as the reason for these changes. It is noted that precisely at the end of the 20th – at the beginning of the 21st century democratic European values were introduced into the educational process of both Poland and Germany. The main factors that made these transformations possible are the conscious activity of civil society and, firstly, the implementation of the recommendations of the Council of Europe on teaching history in the 21st century.

The article proposes to apply the positive experience of reforming history education in Poland and Germany in the process of transition of the Ukrainian school to the standards of the European Union. In particular, attention is drawn to specific directions of change, namely, increased attention to modern history, refusal to understand patriotism as sacrificial death in favor of understanding patriotism as a successful life for the sake of the homeland, understanding the reasons for real events of today in the context of the multicultural history of Europe, refusal to close the subject of history in favor of active interdisciplinary integration.

Key words: school history course, European Union, educational system, transformation of history education, content of history education.

УДК 37.01(4)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/74.2>

Шалашний Л.А.,
аспірант кафедри педагогіки вищої школи
Донбаського державного педагогічного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Актуальність дослідження обраної проблеми визначається об'єктивною історично-політичною ситуацією нашої держави. Перед учасниками освітнього процесу сьогодні стоїть вимога перетворити історичне знання на дієвий інструмент

суспільної практики. Відповідно до цих завдань наказом Міністерства освіти і науки України № 1072 від 30 липня 2024 р. «Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти» було прийнято ключові положення, що мають бути

реалізованими з огляду на об'єктивні вимоги часу. В основі цієї концепції лежать методологічні та методичні принципи історичної освіти, запроваджені в країнах ЄС у відповідності до низки рішень парламентської асамблеї ЄС та Ради Європи, прийнятих протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст., а саме поглиблення гуманізації історичної освіти, багатоперспективність у викладанні історії; мультикультурність як основа історичної свідомості [13]. Не заперечуючи значення організаційних, психолого-педагогічних, методичних аспектів шкільного навчально-виховного процесу, щодо історичної освіти необхідно підкреслити першочергове значення змісту навчання. Відповідно актуальним науковим завданням є вивчити цілі та напрямки трансформації змісту шкільної історичної освіти в країнах ЄС протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст., проаналізувати в історичній ретроспективі динаміку цього процесу з метою використати вказаний досвід під час здійснення процесів трансформації шкільної історичної освіти в Україні.

Отже, основною проблемою, яка розглядається в даній статті, є перебіг, напрямки та наявні результати процесів трансформації змісту шкільної історичної освіти в країнах ЄС наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. В якості прикладу було обрано Польщу та Німеччину, оскільки саме в цих країнах історична пам'ять зазнавала протягом другої половини ХХ ст. суттєвих змін у зв'язку із перипетіями їхньої національної історії. При цьому обидві країни добре репрезентують відмінності між країнами ЄС – Німеччина є однією із його засновниць, а Польща приєдналась лише на початку ХХІ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан розроблення наукової проблеми реформування історичної освіти в країнах ЄС в цілому можна охарактеризувати як задовільний. Загальні принципи цього процесу було простежено в працях таких дослідників, як Р. Страдлінг [7], К. Галлахер [2], К. Дефранс та У. Пфаль, Х. Кріїнс, Й. Ван дер Леу-Рорд та ін. У вказаних дослідженнях увага концентрується переважно на соціальних завданнях історичної освіти, відповідності змісту освіти потребам глобалізованого мультикультурного суспільства, частково розкриваються дидактичні принципи організації навчального процесу. Водночас в історичній перспективі трансформації змісту шкільної історичної освіти в зарубіжній науці не розглядались. Українськими дослідниками також на сьогодні опубліковано значну кількість наукових праць, у яких предметом розгляду виступала європейська історична освіта. Зокрема, такими вітчизняними науковцями, як О. Локшина, Г. Єгоров, О. Мілютіна, О. Першукова та ін. досліджувались різні аспекти змісту шкільної освіти в світі. Також на сьогодні існують дослідження, в яких розглядається в цілому шкільна історична освіта в країнах ЄС. Так, І. Боровець в численних

працях розглядає викладання історії в країнах ЄС, висвітлюючи проблеми дидактики та організації навчального процесу [11]. В колективній монографії «Тенденції розвитку шкільної освіти в країнах ЄС, США та Китаї» такими авторами, як О.І. Локшина, О.З. Глушко, А.П. Джурило, С.М. Кравченко, Н.В. Нікольська, М.М. Тименко, О.М. Шпарик розглядаються в тому числі і окремі аспекти історичної освіти в школах країн Європейського Союзу [12]. Наявні також ґрунтовні праці, в яких вивчається зміст шкільної історичної освіти в Україні та простежуються шляхи його реформування. Зокрема, в праці О.Удода наголошується на методологічних проблемах формування змісту шкільної історичної освіти в Україні в контексті змін, які відбуваються в історичній освіті Європейського Союзу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У вітчизняній педагогічній науці на сьогодні немає праць, у яких би трансформації змісту шкільної історичної освіти наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. розглядались в історичній ретроспективі. Також відсутні дослідження, в яких би самостійним предметом виступав зміст історичної освіти в Польщі та Німеччині.

Мета статті: виявити загальні риси в змісті шкільної історичної освіти в країнах ЄС та простежити в хронологічній перспективі зміни вказаного змісту наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Німеччина та Польща є яскравими представниками корінних європейських народів, з багатою історією та різносторонніми відносинами між собою. Складні взаємини в минулому, перехід до нового типу суспільства після Другої світової війни, демократичні перетворення в кінці 1980-х – на початку 1990-х років – ці глобальні фактори, а також, безліч дрібніших чинників як наближували два народи до можливостей порозуміння, так і часом віддаляли на діаметрально різні позиції щодо окремих питань. Втім, саме на початку 90-х років розпочався активний процес пошуку шляхів співпраці та спроби опрацювати найскладніші питання історії та історичної освіти в обох країнах, аби увійти в єдиний європейський простір. Маємо зазначити, що ці країни в своєму спрямуванні не були єдиними – подібні ініціативи проходили в переважній більшості країн Європи, що обрали євроінтеграційний шлях розвитку. Однак, на нашу думку, саме Німеччина та Польща є цікавими з точки зору свого шляху до спільних практик викладання в школах та інтеграції в загальний освітній простір Європи, що, в результаті, сприяло як розвитку внутрішніх інституцій цих країн, так і піднесенню загального рівня освіти на континенті.

Розглянемо детальніше трансформації освіти в кожній зі згаданих країн. 1989 рік став останнім в історії соціалістичної ПНР та першим в історії

сучасної Польщі. Зміна ідеології не могла оминути освітню галузь, втім цей перехід не був очевидним, як і не було детального плану щодо настільки масштабних змін. Одним з перших заходів (ще до остаточного повалення ПНР) стало проведення дослідження стану освіти Комітетом експертів з національної освіти, що розпочалось в лютому 1987 року. Результатом дворічної праці став Звіт про стан та напрямки розвитку народної освіти (1989). Згідно із документом, основними викликами стали: відсутність узгодженості в структурній концепції та навчальних програмах та методиках шкільної системи, серйозні прогалини у фінансуванні освіти та відсутність достатніх зв'язків між шкільною системою та інституціями паралельної освіти [4].

Говорячи саме про історичну освіту, демократичні зміни в Польщі позитивно вплинули на розвиток як історичної науки в цілому, так і викладання історії в школі, зокрема. По-перше, відновилась, а деінде, й почалась робота над сторінками історії Польщі, що були заборонені до обговорення через ідеологічні фактори стримування. По-друге, починають з'являтися нові видавництва, що могли не узгоджувати друк підручників та методичної літератури з історії країни із альтернативними поглядами, без врахування думки центрального апарату [9].

Польські дослідники також зазначають, що важливим етапом в переході до «справжньої історії» країни стало повернення до навчальної програми релігії. Це суттєво вплинуло на загальну ситуацію в освіті, адже окрім відмови від домінуючого в навчанні матеріалістичного виховання, це ще й сприяло поверненню польської історії до культурної спадщини Європи через спільні християнські традиції [10].

Однак, перспектива входження Польщі до ЄС, а польської освіти до загальноєвропейської системи вимагала більших, без перебільшення, тектонічних змін у питаннях, що були достатньо гострими в суспільстві: проблеми геополітичного вибору Схід-Захід, а також і оцінки історії польсько-німецьких відносин. Настільки комплексні питання не могли бути залагоджені єдиним рішенням, а тому було створено Центр удосконалення вчителів та Центр громадянської освіти. Саме на їх базі відбувалось довгострокове навчання вчителів щодо роботи із контроверсійними питаннями, що підтримувались міжнародними організаціями, в тому числі й фондом ЄС PHARE.

В 90-ті роки ХХ ст. польським урядом починається реформування історичної освіти, передбачалось вбудувати її, як важливу складову гуманітарної освіти: в молодшій школі – через тісне поєднання історії з культурно-традиційним та громадянським вихованням, в початковій – із соціальними питаннями, в старшій – встановити одним

з інтегрованих предметів (разом із філософією, географією та громадянською освітою).

Також, польські дослідники в той час особливо підкреслювали роль історичної освіти в нових політичних умовах, а саме її соціальну функцію. Регулярно звучали заклики до переходу від суто традиційного викладання до більш активних методів взаємодії учнів і вчителів, а також до впровадження інноваційних підходів [4].

Важливим дослідженням щодо цього питання є праця Даріуша Голембіовського «Структурні та програмні реформи польської освіти в 1998–2017 роках у тижневику “Polityka”». Як суспільно-важлива тема, реформація освіти регулярно висвітлювалась в провідних виданнях країни; для аналізу було обрано саме тижневик «Політика», що випускається з 1957 року та є найпопулярнішим в Польщі. Однак, варто звернути увагу на неоднозначність висновків автора цього дослідження. На його думку, зміни, що впроваджувались Урядом та ініціативи, що виходили з ЄС не завжди позитивно сприймалися пересічними читачами тижневіка “Polityka”. Деякі зі змін були трактовані з точки зору викладачів, що втрачали посади, або як такі, що на етапі прийняття вже встигли застаріти [3].

Стосовно змін у викладанні історії, варто відзначити публікацію за авторством Йоанни Подгурської в 2012 році, де вона викладає, на її думку, найгірші риси «старої» освіти, від якої на той момент Польща встигла доволі далеко «відійти». Зокрема, в тій статті зазначались:

- трикратне повторення окремих елементів курсу протягом навчання. Це призводило до переважання інформації щодо стародавньої історії та значно менший обсяг щодо сучасніших епох;
- визначення патріотизму, як постійної мученицької смерті за батьківщину, що міцно вплетено в навчальний матеріал ще з часів ПНР;
- неузгодженість з сучасними викликами, як-то витоки реальних подій в Польщі та розвиток мультикультурності в Європі та світі;
- закритість предмету історії в рамках викладання «як було насправді», замість пошуку витоків сучасних явищ [5].

Важливим документом є також освітній пакет «Польща в ЄС», виданий в 2004 році у Варшаві, що містить ґрунтовний виклад перспектив та відповіді на найважливіші питання, що могли б виникнути у працівників освіти, держслужбовців, батьків та учнів. Зокрема, цей пакет містить інформацію про основні Рекомендації щодо освіти в польських школах, що стають школами вже більшого утворення – Європейського Союзу. Також, окремими темами винесені: мультикультурна освіта, образ поляків в європейському соціумі, різна історія – ті самі люди. Всі ці теми дійсно були імплементовані у польські навчальні програми, що дозволило всім

учасникам освітнього процесу повноцінно долучатись до загальноєвропейського простору.

Звертаючись до досвіду Німеччини, варто як визначити деякі проблеми, що були схожі до польських, так і ті, що суттєво відрізнялись. Зокрема, питання в загальній перебудові шкільної освіти після повалення соціалістичного устрою стосувалось обох країн. Однак, у випадку Німеччини, було одразу два різних типи освіти, які до 1989 року (повалення Берлінської стіни) майже не перетинались між собою. Також, вже після об'єднання Німеччини 3 жовтня 1990 року виникла нова проблема – федеральним землям треба було розробити спільний план з повної перебудови шкільної освіти.

Говорячи про залишки системи освіти Німецької Демократичної Республіки (НДР), варто зазначити, що від самого створення було задекларовано виховувати молодь у «всебічно і гармонійно розвинених соціалістичних особистостях». Однак, попри те, що саме освіта вважалась одним з найбільших здобутків Східної Німеччини – більшість навчальних програм мали сильне ідеологічне забарвлення, що не давало можливості отримати дійсно високий рівень знань, особливо в гуманітарних дисциплінах. Саме тому, зміни в системі освіти були одними з найважливіших вимог німецької опозиції. Одразу ж після усунення багаторічної міністерки освіти НДР Марго Хонеккер, в 1989 році уряд Ганса Модрова вносить перші зміни, що зупиняють вивчення таких предметів, як «військова освіта» та «громадянська освіта». Наступного року, було створено «Спеціальну освітню комісію» з представниками федерального уряду та Конференції міністрів освіти та культури саме задля створення дорожньої карти майбутнього розвитку освіти в Німеччині. Напрацьовані матеріали було включено до статті 37 (освіта) та статті 38 (наука та дослідження) Договору про об'єднання. Варто зазначити, що Конференція діє й зараз та регулює широкий спектр питань, пов'язаних з освітою [6].

Переходячи до, власне, викладання історії в Німеччині, помічаємо, що разом із об'єднанням Німеччини зміни не обмежуються відкиданням соціалістичних ідеалів. Одним з наскрізних нововведень стає зміна кута зору на німецьку державу, з 1990-го року її не треба, і не варто розглядати, як поділену на частини. Попри всі відмінності та виклики, що постали із об'єднанням – відновлена держава мала б сприйматись виключно, як єдине формування. Період повоєнного роз'єднання було завершено, а відтак, він підлягав додатковому вивченню та переосмисленню в контексті європейської історії; знаходження певних універсальних цінностей, що дозволили б на початковому етапі знайти об'єднуючу мету для свідомостей, що були сформовані у дуже різних умовах.

В той самий час, викладання історії мало б стати доволі «обережним», в питаннях періоду Третього Рейху та щодо складних відносин з сусідніми країнами. Власне, разом із об'єднанням Німеччини стало необхідним сформулювати нову концепцію ідентичності, що не спиралась би на націоналізм 19-го чи тоталітарні ідеології 20-го століть. Потребувалась демократична чи демократично-національна думка, що була б підтримана в ще вчора розділеній Німеччині.

Особливу роль у вирішенні цього питання, а також, розробці дидактики історії відіграв Інститут Георга Еккера в Брауншвейзі. Заклад, що був заснований для вдосконалення шкільних підручників, допоміг у вирішенні фундаментальних питань та став повноцінним науково-дослідним інститутом, що навіть розпочав видавати власний журнал «Міжнародне дослідження підручників», визнаний в усьому світі [8].

Разом із поваленням Берлінської стіни розпочався й процес інтеграції Німецької Демократичної Республіки до Європейської економічної спільноти (Федеративна Республіка Німеччина була членом Співтовариства ще з 1958 року). Окрім суто економічних та соціальних реформ, була запущена й реформа освіти, аби якнайшвидше узгодити внутрішню освітню програму зі стандартами європейських країн. Враховуючи престижність освіти в Німеччині сьогодні, високий рівень фахівців різних галузей, можемо зробити висновок про успішність проведених заходів. Щодо історичної освіти також було досягнуто консенсусу як між землями Німеччини, що були розділені не лише муром, але й ідеологічно, так і з іншими країнами Європи. Сьогодні учень з Німеччини має всі можливості продовжити освіту в Польщі, та навпаки. Все це сприяє загальноєвропейському діалогу та спільній праці над завданнями, що виникають в житті науковця.

Отже, можемо відзначити, що викладання історії в Німеччині успішно набуло наступних еволюційних відмінностей:

- історія Німеччини не може розглядатись виключно, як минуле німецької національної держави;
- зв'язок між індивідуальною свободою та державною єдністю є незамінним при викладанні на уроках;
- повернення історії німецького народу до загальноєвропейського контексту.

Висновки. Простеживши хронологію переходу до загальноєвропейських стандартів освіти, як в Польщі, так і в Німеччині, можна зробити висновок, що саме зміст історичної освіти зазнавав найбільших трансформацій. Причиною цього був складний історичний досвід, наповнений травматичними для суспільства подіями. Попри різний історичний шлях до незалежності та встановлення демократичних цінностей, навчальні заклади обох

країн доволі швидко стали в один ряд з провідними освітніми центрами Європи. Цьому сприяла активність громадянського суспільства, плідна робота науковців та педагогів, але насамперед виконання рекомендацій Ради Європи щодо викладання історії в XXI ст., що дозволило остаточно усунути конфронтацію щодо окремих історичних питань, увага до яких акцентувались «старими» програмами.

Означені підходи до реформування історичної освіти в Польщі та Німеччині, на нашу думку, мають бути якомога детальніше проаналізовані та узагальнені. Отримана інформація може та має бути використана в процесі переходу української школи до стандартів Європейського Союзу, що, в свою чергу, дозволить не лише отримувати кращу освіту вдома, але й, в подальшому, інтегруватися до спільного європейського простору не лише щодо суто матеріальних аспектів життя, але й в загальноєвропейські думку та прогрес.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Becker R. Entwicklung des deutschen Bildungssystems im Überblick. *Bundeszentrale für politische Bildung*. 2014.31.10. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bpb.de/themen/bildung/dossier-bildung/194145/entwicklung-des-deutschen-bildungssystems-im-ueberblick/>.
2. Gallagher C. History Teaching and the Promotion of Democratic Values and Tolerance: A Handbook for Teachers. Strasbourg: Council of Europe, 1996. 58 с.
3. Gołębiowski D. Strukturalne i programowe reformy polskiej oświaty w latach 1998–2017 na łamach tygodnika „Polityka”. *Biuletyn Historii Wychowania*. 2018. № (39). S. 131–149 – Режим доступу до ресурсу: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bhw/article/download/21708/20819/44615>.
4. Kujawska M. Problemy edukacji historyczne w Polsce w warunkach przemian ustrojowych (1990–1998): wykład na inauguracji roku akademickiego. *Mazowieckie Studia Humanistyczne*. 2012. № 4/2. S. 171–178. – Режим доступу до ресурсу: <https://bazhum.pl/bib/article/38594/>.
5. Podgórska J. Histeria. *Polityka*. 2012. № 14. S. 34–37.
6. Rösen J. Lebendige Geschichte. Grundzüge einer Historik III: Funktionen des historischen Wissens. Göttingen 1989. 239 s. – Режим доступу до ресурсу: <https://de.scribd.com/document/446388627/Rusen-1989-Lebendige-Geschichte-Grundzuge-einer-Historik-III>.
7. Stradling R. Multiperspectivity in History Teaching: a Guide for Teachers. Council of Europe, 2003. 64 с.
8. Süßmuth H. Geschichtsdidaktik. Eine Einführung in Aufgaben und Arbeitsfelder. Göttingen, 1980. 235 s.
9. Szczepanek M. Przemiany polskiego systemu edukacji podstawowej od lat 80. XX wieku. *Edukacja – Technika – Informatyka*. 2018. № 4(26). S. 524–528 – Режим доступу до ресурсу: <https://repozytorium.ur.edu.pl/server/api/core/bitstreams/611dcd3f-a7e4-4165-b6c8-ded41c87e129/content>
10. Боровець І., Дубінський В., Паур І. Навчання історії в зарубіжній школі: навчальний посібник / за ред. д-ра іст. наук, проф. С. Копилова. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 244 с.
11. Боровець І. Контroversні проблеми національної історії у європейських шкільних підручниках. *Проблеми дидактики історії: зб. наук. праць*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. Вип. 4. С. 113–122.
12. Локшина О.І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина XX – початок XXI ст.). К.: Богданова А.М., 2009. 404 с.
13. Рекомендація Rec 15 Комітету міністрів Ради Європи «Про викладання історії у XXI столітті в Європі». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_729#Text